

ఈశ్వరకృష్ణవిరచితా

సాఙ్ఖ్యకారికా

Acknowledgements కృతజ్ఞతలు

scriptures.redzambala.com/hinduism-scriptures/text/sankhya-karika.html
yogasutrastudy.info/72-karikas
sa.wikisource.org/wiki
learnsanskrit.org/tools/sanscript/

ఈశ్వరకృష్ణ సాఙ్ఖ్యకారికా

దుఃఖత్రయమ్

దుఃఖత్రయాభిఘాతాజ్జిజ్ఞాసా తదపఘాతకే హేతౌ ।
దృష్టే సాఽపార్థా చేన్నైకాన్తాత్యన్తతోఽభావాత్ ॥ ॥ 1 ॥

దృష్టవదానుశ్రవికః స హ్యవిశుద్ధిక్షయాతిశయయుక్తః ।
తద్విపరీతః శ్రేయాన్వ్యక్తావ్యక్తజ్ఞవిజ్ఞానాత్ ॥ ॥ 2 ॥

మూలప్రకృతిరవికృతిర్మహదాద్యాః ప్రకృతివికృతయః సప్త ।
షోడశకస్తు వికారో న ప్రకృతిర్న వికృతిః పురుషః ॥ ॥ 3 ॥

ప్రమాణత్రయమ్

దృష్టమనుమానమాప్తవచనం చ సర్వప్రమాణసిద్ధత్వాత్ ।
త్రివిధం ప్రమాణమిష్టం ప్రమేయసిద్ధిః ప్రమాణాద్ధి ॥ ॥ 4 ॥

ప్రతివిషయాధ్యవసాయో దృష్టం త్రివిధమనుమానమాఖ్యాతమ్ ।
తల్లిఙ్గలిఙ్గిపూర్వకమాప్తశ్రుతిరాప్తవచనం తు ॥ ॥ 5 ॥

సామాన్యతస్తు దృష్టాదతీన్ద్రియాణాం ప్రతీతిరనుమానాత్ ।
తస్మాదపి చాసిద్ధం పరోక్షమాప్తాగమాత్సిద్ధమ్ ॥ ॥ 6 ॥

అతిదూరాత్సామీప్యాదిన్ద్రియఘాతాన్మనోఽనవస్థానాత్ ।
సౌక్ష్మ్యాద్వ్యవధానాదభిభవాత్సమానాభిహారాచ్చ ॥ ॥ 7 ॥

సౌక్ష్మ్యాత్తదనుపలబ్ధిర్నాభావాత్కార్యతస్తదుపలబ్ధేః ।
మహదాది తచ్చ కార్యం ప్రకృతిసరూపం విరూపం చ ॥ ॥ 8 ॥

సత్కార్యవాదమ్

అసదకరణాదుపాదానగ్రహణాత్సర్వసమ్భవాభావాత్ ।
శక్తస్య శక్యకరణాత్కారణభావాచ్చ సత్కార్యమ్ ॥ ॥ 9 ॥

హేతుమదనిత్యమవ్యాపి సక్రియమనేకమాశ్రితం లిఙ్గమ్ ।
సావయవం పరతన్త్రం వ్యక్తం విపరీతమవ్యక్తమ్ ॥ ॥ 10 ॥

గుణత్రయమ్

త్రిగుణమవివేకి విషయః సామాన్యమచేతనం ప్రసవధర్మి ।
వ్యక్తం తథా ప్రధానం తద్విపరీతస్తథా చ పుమాన్ ॥ ॥ 11 ॥

ప్రీత్యప్రీతివిషాదాత్మకాః ప్రకాశప్రవృత్తినియమార్థాః ।
అన్యోన్యాభిభవాశ్రయజననమిథునవృత్తయశ్చ గుణాః ॥ ॥ 12 ॥

సత్త్వం లఘు ప్రకాశకమిష్టముపష్టమ్భకం చలం చ రజః ।
గురు వరణకమేవ తమః ప్రదీపవచ్చార్థతో వృత్తిః ॥ ॥ 13 ॥

అవివేక్యాదేస్సిద్ధిస్త్రైగుణ్యాత్తద్విపర్యయాభావాత్ ।
కారణగుణాత్మకత్వాత్కార్యస్యావ్యక్తమపి సిద్ధమ్ ॥ ॥ 14 ॥

ప్రకృతిస్వరూపమ్

భేదానాం పరిమాణాత్సమన్వయాత్శక్తితః ప్రవృత్తేశ్చ ।
కారణకార్యవిభాగాదవిభాగాద్వైశ్వరూప్యస్య ॥ ॥ 15 ॥

కారణమస్త్యవ్యక్తం ప్రవర్తతే త్రిగుణతః సముదయాచ్చ ।
పరిణామతః సలిలవత్ప్రతిప్రతిగుణాశ్రయవిశేషాత్ ॥ ॥ 16 ॥

పురుషస్వరూపమ్

సంఘాతపరార్థత్వాత్త్రిగుణాదివిపర్యాదధిష్ఠానాత్ ।
పురుషోఽస్తి భోక్తృభావాత్కైవల్యార్థం ప్రవృత్తేశ్చ ॥ ॥ 17 ॥

జన్మమరణకరణానాం ప్రతినియమాదయుగపత్ప్రవృత్తేశ్చ ।
పురుషబహుత్వం సిద్ధం త్రైగుణ్యవిపర్యయాచ్చైవ ॥ ॥ 18 ॥

తస్మాచ్చ విపర్యాసాత్సిద్ధం సాక్షిత్వమస్య పురుషస్య ।
కైవల్యం మాధ్యస్థ్యం ద్రష్టృత్వమకర్తృభావశ్చ ॥ ॥ 19 ॥

సృష్టిప్రక్రియా

తస్మాత్తత్సంయోగాదచేతనం చేతనావదివ లిఙ్గమ్ ।
గుణకర్తృత్వేఽపి తథా కర్తేవ భవత్యుదాసీనః ॥ ॥ 20 ॥

పురుషస్య దర్శనార్థం కైవల్యార్థం తథా ప్రధానస్య ।
పఙ్గ్వన్ధవదుభయోరపి సంయోగస్తత్కృతః సర్గః ॥ ॥ 21 ॥

లిఙ్గశరీరావధారణా

ప్రకృతేర్మహాంస్తతోఽహంకారస్తస్మాద్గణశ్చ షోడశకః ।
తస్మాదపి షోడశకాత్పఞ్చభ్యః పఞ్చభూతాని ॥ ॥ 22 ॥

అధ్యవసాయో బుద్ధిర్ధర్మో జ్ఞానం విరాగ ఐశ్వర్యమ్ ।
సాత్త్వికమేతద్రూపం తామసమస్మాద్విపర్యస్తమ్ ॥ ॥ 23 ॥

అభిమానోఽహంకారస్తస్మాద్ద్వివిధః ప్రవర్తతే సర్గః ।
ఏకాదశకశ్చ గణస్తన్మాత్రపఞ్చకశ్చైవ ॥ ॥ 24 ॥

సాత్త్విక ఏకాదశకః ప్రవర్తతే వైకృతాదహంకారాత్ ।
భూతాదేస్తన్మాత్రస్స తామసస్తైజసాదుభయమ్ ॥ ॥ 25 ॥

బుద్ధీన్ద్రియాణి చక్షుః శ్రోత్రఘ్రాణరసనత్వగాఖ్యాని ।
వాక్పాణిపాదపాయూపస్థాని కర్మేన్ద్రియాణ్యాహుః ॥ ॥ 26 ॥

ఉభయాత్మకమత్ర మనః సఙ్కల్పమిన్ద్రియం చ సాధర్మ్యాత్ ।
గుణపరిణామవిశేషాన్నానాత్వం బాహ్యభేదాశ్చ ॥ ॥ 27 ॥

రూపాదిషు పఞ్చానామాలోచనమాత్రమిష్యతే వృత్తిః ।
వచనాదానవిహరణోత్సర్గానన్దాశ్చ పఞ్చానామ్ ॥ ॥ 28 ॥

స్వాలక్షణ్యం వృత్తిస్త్రయస్య సైషా భవత్యసామాన్యా ।
సామాన్యకరణవృత్తిః ప్రాణాద్యా వాయవః పఞ్చ ॥ ॥ 29 ॥

యుగపచ్చతుష్టయస్య తు వృత్తిః క్రమశశ్చ తస్య నిర్దిష్టా ।
దృష్టే తథాప్యదృష్టే త్రయస్య తత్పూర్వికా వృత్తిః ॥ ॥ 30 ॥

స్వాం స్వాం ప్రతిపద్యన్తే పరస్పరాకూతహేతుకాం వృత్తిమ్ ।
పురుషార్థ ఏవ హేతుర్న కేనచిత్కార్యతే కరణమ్ ॥ ॥ 31 ॥

కరణం త్రయోదశవిధం తదాహరణధారణప్రకాశకరమ్ ।
కార్యం చ తస్య దశధాऽऽహార్యం ధార్యం ప్రకాశ్యం చ ॥ ॥ 32 ॥

అన్తఃకరణం త్రివిధం దశధా బాహ్యం త్రయస్య విషయాఖ్యమ్ ।
సామ్ప్రతకాలం బాహ్యం త్రికాలమాభ్యన్తరం కరణమ్ ॥ ॥ 33 ॥

బుద్ధీన్ద్రియాణి తేషాం పఞ్చ విశేషావిశేషవిషయాణి ।
వాగ్భవతి శబ్దవిషయా శేషాణి తు పఞ్చవిషయాణి ॥ ॥ 34 ॥

సాన్తఃకరణా బుద్ధిః సర్వం విషయమవగాహతే యస్మాత్ ।
తస్మాత్త్రివిధం కరణం ద్వారి ద్వారాణి శేషాణి ॥ ॥ 35 ॥

ఏతే ప్రదీపకల్పాః పరస్పరవిలక్షణా గుణవిశేషాః ।
కృత్స్నం పురుషస్యార్థం ప్రకాశ్య బుద్ధౌ ప్రయచ్ఛన్తి ॥ ॥ 36 ॥

సర్వం ప్రత్యుపభోగం యస్మాత్పురుషస్య సాధయతి బుద్ధిః ।
సైవ చ విశినష్టి పునః ప్రధానపురుషాన్తరం సూక్ష్మమ్ ॥ ॥ 37 ॥

తన్మాత్రాణ్యవిశేషాస్తేభ్యో భూతాని పఞ్చ పఞ్చభ్యః ।
ఏతే స్మృతా విశేషాః శాన్తా ఘోరాశ్చ మూఢాశ్చ ॥ ॥ 38 ॥

ప్రత్యయసర్గావధారణా

సూక్ష్మా మాతాపితృజాః సహ ప్రభూతైస్త్రిధా విశేషాః స్యుః ।
సూక్ష్మాస్తేషాం నియతా మాతాపితృజా నివర్తన్తే ॥ ॥ 39 ॥

పూర్వోత్పన్నమసక్తం నియతం మహదాదిసూక్ష్మపర్యన్తమ్ ।
సంసరతి నిరుపభోగం భావైరధివాసితం లిఙ్గమ్ ॥ ॥ 40 ॥

చిత్రం యథాऽऽశ్రయమృతే స్థాణ్వాదిభ్యో వినా యథాచ్ఛాయా ।
తద్వద్వినాऽవిశేషైర్న తిష్ఠతి నిరాశ్రయం లిఙ్గమ్ ॥ ॥ 41 ॥

పురుషార్థహేతుకమిదం నిమిత్తనైమిత్తికప్రసఙ్గేన ।
ప్రకృతేర్విభుత్వయోగాన్నటవద్వ్యవతిష్ఠతే లిఙ్గమ్ ॥ ॥ 42 ॥

సాంసిద్ధికాశ్చ భావాః ప్రాకృతికా వైకృతాశ్చ ధర్మాద్యాః ।
దృష్టాః కరణాశ్రయిణః కార్యాశ్రయిణశ్చ కలలాద్యాః ॥ ॥ 43 ॥

ధర్మేణ గమనమూర్ధ్వం గమనమధస్తాద్భవత్యధర్మేణ ।
జ్ఞానేన చాపవర్గో విపర్యయాదిష్యతే బన్ధః ॥ ॥ 44 ॥

వైరాగ్యాత్ప్రకృతిలయః సంసారో భవతి రాజసాద్రాగాత్ ।
ఐశ్వర్యాదవిఘాతో విపర్యయాత్తద్విపర్యాసః ॥ ॥ 45 ॥

ఏష ప్రత్యయసర్గో విపర్యయాశక్తితుష్టిసిద్ధ్యాఖ్యః ।
గుణవైషమ్యవిమర్దాత్తస్య చ భేదాస్తు పఞ్చాశత్ ॥ ॥ 46 ॥

పఞ్చవిపర్యయభేదా భవన్త్యశక్తిశ్చ కరణవైకల్యాత్ ।
అష్టావింశతిభేదా తుష్టిర్నవధాఽష్టధా సిద్ధిః ॥ ॥ 47 ॥

భేదస్తమసోఽష్టవిధో మోహస్య చ దశవిధో మహామోహః ।
తామిస్రోఽష్టాదశధా తథా భవత్యన్ధతామిస్రః ॥ ॥ 48 ॥

ఏకాదశేన్ద్రియవధాః సహ బుద్ధివధైరశక్తిరుద్దిష్టా ।
సప్తదశ వధా బుద్ధేర్విపర్యయాత్తుష్టిసిద్ధీనామ్ ॥ ॥ 49 ॥

ఆధ్యాత్మికాశ్చతస్రః ప్రకృత్యుపాదానకాలభాగ్యాఖ్యాః ।
బాహ్యా విషయోపరమాత్పఞ్చ చ నవ తుష్టయోఽభిమతాః ॥ ॥ 50 ॥

ఊహః శబ్దోఽధ్యయనం దుఃఖవిఘాతాస్త్రయః సుహృత్ప్రాప్తిః ।
దానం చ సిద్ధయోఽష్టౌ సిద్ధేః పూర్వోఽఙ్కుశస్త్రివిధః ॥ ॥ 51 ॥

న వినా భావైర్లిఙ్గం న వినా లిఙ్గేన భావనిర్వృత్తిః ।
లిఙ్గాఖ్యో భావాఖ్యస్తస్మాద్ద్వివిధః ప్రవర్తతే సర్గః ॥ ॥ 52 ॥

అష్టవికల్పో దైవస్తైర్యగ్యోనశ్చ పఞ్చధా భవతి ।
మానుషకశ్చైకవిధః సమాసతో భౌతికః సర్గః ॥ ॥ 53 ॥

ఉర్ధ్వం సత్త్వవిశాలస్తమోవిశాలశ్చ మూలతః సర్గః ।
మధ్యే రజోవిశాలో బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తః ॥ ॥ 54 ॥

తత్ర జరామరణకృతం దుఃఖం ప్రాప్నోతి చేతనః పురుషః ।
లిఙ్గస్యాఽవినివృత్తేస్తస్మాద్దుఃఖం స్వభావేన ॥ ॥ 55 ॥

ఇత్యేష ప్రకృతికృతో మహదాదివిశేషభూతపర్యన్తః ।
ప్రతిపురుషవిమోక్షార్థం స్వార్థ ఇవ పరార్థ ఆరమ్భః ॥ ॥ 56 ॥

వత్సవివృద్ధినిమిత్తం క్షీరస్య యథా ప్రవృత్తిరజ్ఞస్య ।
పురుషవిమోక్షనిమిత్తం తథా ప్రవృత్తిః ప్రధానస్య ॥ ॥ 57 ॥

ఔత్సుక్యవినివృత్యర్థం యథా క్రియాసు ప్రవర్తతే లోకః ।
పురుషస్య విమోక్షార్థం ప్రవర్తతే తద్వదవ్యక్తమ్ ॥ ॥ 58 ॥

రఙ్గస్య దర్శయిత్వా నివర్తతే నర్తకీ యథా నృత్యాత్ ।
పురుషస్య తథాఽఽత్మానం ప్రకాశ్య వినివర్తతే ప్రకృతిః ॥ ॥ 59 ॥

మోక్షస్వరూపః

నానావిధైరుపాయైరుపకారిణ్యనుపకారిణః పుంసః ।
గుణవత్యగుణస్య సతస్తస్యార్థమపార్థకం చరతి ॥ ॥ 60 ॥

ప్రకృతేః సుకుమారతరం న కిఞ్చిదస్తీతి మే మతిర్భవతి ।
యా దృష్టాఽస్మీతి పునర్న దర్శనముపైతి పురుషస్య ॥ ॥ 61 ॥

తస్మాన్న బధ్యతేఽద్ధా న ముచ్యతే నాపి సంసరతి కశ్చిత్ ।
సంసరతి బధ్యతే ముచ్యతే చ నానాశ్రయా ప్రకృతిః ॥ ॥ 62 ॥

రూపైః సప్తభిరేవ తు బధ్నాత్యాత్మానమాత్మనా ప్రకృతిః ।
సైవ చ పురుషార్థం ప్రతి విమోచయత్యేకరూపేణ ॥ ॥ 63 ॥

ఏవం తత్త్వాభ్యాస్యాన్నాస్మి న మే నాహమిత్యపరిశేషమ్ ।
అవిపర్యయాద్విశుద్ధం కేవలముత్పద్యతే జ్ఞానమ్ ॥ ॥ 64 ॥

తేన నివృత్తప్రసవామర్థవశాత్సప్తరూపవినివృత్తామ్ ।
ప్రకృతిం పశ్యతి పురుషః ప్రేక్షకవదవస్థితః స్వస్థః ॥ ॥ 65 ॥

దృష్టా మయేత్యుపేక్షక ఏకో దృష్టాహమిత్యుపరమత్యన్యా ।
సతి సంయోగేఽపి తయోః ప్రయోజనం నాస్తి సర్గస్య ॥ ॥ 66 ॥

సమ్యగ్జ్ఞానాధిగమాద్ధర్మాదీనామకారణప్రాప్తౌ ।
తిష్ఠతి సంస్కారవశాచ్చక్రభ్రమివద్ధృతశరీరః ॥ ॥ 67 ॥

ప్రాప్తే శరీరభేదే చరితార్థత్వాత్ప్రధానవినివృత్తౌ ।
ఐకాన్తికమాత్యన్తికముభయం కైవల్యమాప్నోతి ॥ ॥ 68 ॥

పురుషార్థజ్ఞానమిదం గుహ్యం పరమర్షిణా సమాఖ్యాతమ్ ।
స్థిత్యుత్పత్తిప్రలయాశ్చిన్త్యన్తే యత్ర భూతానామ్ ॥ ॥ 69 ॥

శిష్యపరంపరా

ఏతత్పవిత్రమగ్ర్యం మునిరాసురయేఽనుకమ్పయా ప్రదదౌ ।
ఆసురిరపి పఞ్చశిఖాయ తేన చ బహుధా కృతం తన్త్రమ్ ॥ ॥ 70 ॥

శిష్యపరమ్పరయాఽఽగతమీశ్వరకృష్ణేన చైతదార్యాదిభిః ।
సంక్షిప్తమార్యమతినా సమ్యగ్విజ్ఞాయ సిద్ధాన్తమ్ ॥ ॥ 71 ॥

సప్తత్యాం కిల యేఽర్థాస్తేఽర్థాః కృత్స్నస్య షష్టితన్త్రస్య ।
ఆఖ్యాయికావిరహితాః పరవాదవివర్జితాశ్చాపి॥ ॥ 72 ॥

॥ ఇతి ఈశ్వరకృష్ణవిరచితా సాఙ్ఖ్యకారికా॥